

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛЕКСЕМИ *ГУНЯ* В УКРАЇНСЬКИХ ГОВІРКАХ

Одяг відіграє важливу роль у житті людини, є давнім атрибутом побуту, невід'ємною складовою частиною її життя. Тому лексика на позначення одягу належить до активно вживаної, тісно пов'язана з духовною і матеріальною культурою народу. Вона формувалася упродовж багатьох століть, зазнавала певних змін, які позначилися на семантичній структурі лексем, тому ряд лексем виходять чи вийшли з активного вжитку, оскільки зникають самі реалії, внаслідок чого багато назв розширюють, звужують чи змінюють свою семантику.

Семантична структура досліджуваної лексеми *гуня* в поліських говірках висвітлена у праці Г. Гримашевич [4, с. 56 – 60].

Мета статті – окреслити семантичні особливості лексеми *гуня* в українських діалектах. Матеріалом слугували лексикографічні праці, у яких зафіксована досліджувана лексема.

Лексема *гун'а* та її демінутив *гун'ка* відомі у говірках української мови для найменування різних видів плечового одягу.

Слово *гуня* не зовсім ясного походження. Лексема відома у праслов'янській мові. Етимологи вважають, що вона запозичена з невстановленої мови, найімовірніше пов'язана з пізньолатинським *gynna* 'кожух' [7, I, с. 620].

У «Словнику української мови» лексема *гуня* з ремаркою *заст.* зареєстрована зі значенням 'верхня одежа з домотканого грубого, переважно нефарбованого сукна' [16, II, с. 194], *гунька* 'те саме, що гуня' [16, II, с. 195].

Слово *гуня* загальнослов'янське, за джерелами, відоме від 1489 року; *гуня волоська* – 'косматий вовняний плащ', у пам'ятках XV ст. відома як *дерка*, *коц*, тобто саморобна вовняна тканина, пострижена космата на два

боки; згодом ця назва закріпилася також за одягом, виготовленим із такої тканини. В Україні *гуня* позначає сермягу. Первісне значення почало втрачатися вже в XVI – XVII ст. [9, с. 80].

Лексема *'гун'а* та її демінутивний варіант *'гун'ка* відомі багатьом українським говіркам. У буковинському говорі лексема *'гун'а* має семантику 'вид довгої свити з домотканого сукна' [14, с. 78].

У бойківських говірках вона реалізує значення: 1) 'верхній чоловічий одяг домашньої роботи, чемерка, рід сіряка з овечого сукна', 2) 'сіряк з довгими рукавами, які зв'язують і вживають замість торб', 3) 'тканина з овечої вовни', 4) 'волохате сукно на Закарпатті'. Демінутив *'гун'ка* – 'верхній чоловічий одяг домашньої роботи, чемерка, рід сіряка з овечого сукна' [11, с. 199].

У лемківських говірках лексема *'гун'а* зареєстрована зі значенням 'верхній вовняний чоловічий одяг у вигляді накидки', а деривати *'гун'ка* – 'короткий піджак з овечої вовни', *гун'анка* 'пальто з чистої овечої вовни' [12, с. 64].

У наддністрянському та лемківському говорах зафіксовано лише множинні форми: *'гун'и* 'верхній одяг' [17, с. 98], *'гун'и* 'верхня одежа-накидка з домотканого шерстяного сукна' [13, с. 40].

У говірках Одещини засвідчено назву *'гун'ка* зі значеннями 1) 'жіночий верхній шерстяний одяг', 2) 'жилетка', 3) 'плащ, дощовик' [15, с. 59], 'плащ, дощовик', 'гунява людина' [10, с. 26].

Поширеною є лексема *'гун'а* та її демінутив *'гун'ка* у поліських діалектах. Так, у східнополіських говірках лексема *'гун'а* позначає 1) 'верхній жіночий одяг з домотканого сукна, подібний до свитки', 2) *перен.* 'вайлувата, неохайна жінка', *'гун'ка* 'зменш. до гуня' [8, с. 61]. У західнополіських – *'гун'а* передає значення: 1) 'пряма приталена свита', 2) 'кльошна з клинами чоловіча свита', 3) 'жіноча рясна свита' [1, с. 129], *'гун'ка* – 'свита; коротка жіноча свитка' [6, с. 255].

Найширшу структуру лексема *гун'а* та її демінутив *гун'ка* мають у середньополіських говірках. Г. Гримашевич зафіксує 20 значень лексеми *гун'а*: 1) 'верхній одяг з домотканого сукна чи полотна, свита', 2) 'довга свита', 3) 'жіноча свита, обшита смужкою', 4) 'жіноча свита, схожа на пальто', 5) 'коротка свитка', 6) 'кльошна коротка свитка без рукавів', 7) 'свита з башликом', 8) 'короткий суконний верхній жіночий одяг', 9) 'чоловіче зимове вбрання на вовні', 10) 'жіночий верхній одяг', 11) 'прямий кожух без пояса', 12) 'чоловічий довгий одяг з капюшоном', 13) 'верхній жіночий одяг з домотканого сукна, подібний до свити', 14) 'широке пальто без коміра', 15) 'тепла безрукавка', 16) 'сукняна камізелька', 17) 'довга безрукавка', 18) 'брудна фуфайка', 19) 'довге широке жіноче плаття прямого покрою', 20) 'недбало пошитий одяг' [5, с. 41].

У семантичній структурі лексеми *гун'ка* дослідниця відзначає 19 значень: 1) 'верхній жіночий одяг з домотканого сукна, свита', 2) 'свитка з забором', 3) 'пряма приталена свита', 4) 'коротка свитка', 5) 'довгий верхній одяг з сукна, розширений донизу', 6) 'зимове жіноче верхнє вбрання, підбите ватою', 7) 'верхній довгий одяг типу шинелі', 8) 'пальто', 9) 'пальто на ваті', 10) 'напівпальто', 11) 'напівпальто, яке не пасує людині', 12) 'плащ', 13) 'плащ з капюшоном', 14) 'тепла накидка', 15) 'довге тепле жіноче плаття', 16) 'літнє жіноче плаття', 17) 'легкий жіночий піджак', 18) 'накидка, якою накривають коней', 19) 'груба тканина' [5, с. 41].

Д. Брилінський у «Словнику подільських говірок» подає лексему *гун'а* лише зі значенням 'одяг зимовий вовняний чоловічий' [3, с. 30].

За нашими дослідженнями, у східноподільських говірках лексема *гун'а* має 9 значень: 1) 'довгий верхній одяг із домотканого грубого сукна', 2) 'довгий верхній одяг із домотканого грубого сукна, розширений внизу', 3) 'довгий верхній одяг із домотканого грубого сукна з відлогою': *гун'а здо'рова / йак плашч із ка'пулоу* (Тан.), 4) 'довгий верхній одяг із

домотканого грубого сукна, з великими бухтами та капюшоном’, 5) ‘короткий верхній одяг із домотканого грубого сукна’, 6) ‘будь-яка стара куртка’, 7) ‘короткий верхній жіночий одяг’, 8) ‘жіноче осіннє пальто’, 9) ‘довга спідниця або плаття’ [2, с. 62 – 63].

Стільки ж значень передає і лексема *’гун’ка*: 1) ‘довгий верхній одяг із домотканого грубого сукна’, 2) ‘короткий верхній одяг із домотканого грубого сукна’, 3) ‘довгий верхній одяг із домотканого грубого сукна, розширений донизу’: з *’в’іуц’і шилас’а ’гун’ка / ўд’а’галис’а / і ди’тину за’кутували по’лойу* (Л.). 4) ‘довгий, широкий одяг із домотканого грубого сукна, підперезаний у стані’, 5) ‘довгий верхній одяг із домотканого грубого сукна з відлогою’, 6) ‘стьобана куртка на ваті’, 7) ‘плахта’, 8) ‘чоловічий рясний піджак’, 9) ‘недбало пошитий одяг’ [2, с. 63].

Отже, лексема *’гун’а* та її демінутив *’гун’ка* відома в поліських і південно-західних діалектах та має широку семантичну структуру. Переважна більшість семантичних відтінків об’єднані навколо семи ‘верхній одяг з домотканого сукна’. Названа лексема також зафіксована на позначення інших назв одягу, які можна об’єднати в групи:

- 1) плащеподібний одяг: ‘плащ’, ‘плащ з капюшоном’, ‘плащ, дощовик’;
- 2) різновиди пальт: ‘пальто’, ‘пальто на ваті’, ‘жіноче осіннє пальто’, ‘широке пальто без коміра’, ‘зимове жіноче верхнє вбрання, підбите ватою’;
- 3) короткий верхній одяг: ‘стьобана куртка на ваті’, ‘короткий верхній жіночий одяг’, ‘напівпальто’, ‘легкий жіночий піджак’;
- 4) безрукавий одяг: ‘жилетка’, ‘тепла безрукавка’, ‘довга безрукавка’, ‘сукняна камізелька’;
- 5) різновиди плаття: ‘довге широке жіноче плаття прямого крою’, ‘довге тепле жіноче плаття’, ‘літнє жіноче плаття’;
- 6) жіночий поясний одяг: ‘плахта’;

7) тканини: 'тканина з овечої вовни', 'волохате сукно на Закарпатті', 'груба тканина'.

У деяких східноподільських говірках словами *'гун'а* (*'гун'ка*) називають одяг за його естетичним виглядом, зумовленим зношеністю, його призначенням, відповідністю фігурі: 'недбало пошитий одяг', 'напівпальто, яке не пасує людині', 'брудна фуфайка', 'будь-яка стара куртка'.

Зауважимо, що лексему *'гун'а* та її демінутив *'гун'ка* вживають у мовленні люди старшого покоління на позначення реалії, що вийшла з активного вжитку, але, очевидно, зберігаються у свідомості мовців через схожість крою чи призначення з іншою семантикою.

Список використаної літератури

1. Анисимова Л. Г. Назви верхнього одягу у поліських, волинських та подільських говірках / Л. Г. Анисимова // Дослідження з української діалектології. – К., 1991. – С. 126 – 140.
2. Березовська Г. Г. Словник назв одягу та взуття у східноподільських говірках / Г. Г. Березовська. – Умань : Уманське комунальне видавничо-поліграфічне підприємство, 2010. – 348 с.
3. Брилінський Д. М. Словник подільських говірок / Д. М. Брилінський. – Хмельницький : Редак.-видав. відділ, 1991. – 116 с.
4. Гримашевич Г. І. Семантична структура лексеми *гуня* / Г. І. Гримашевич // Діалектна лексика: лексикологічний, лексикографічний та лінгвогеографічний аспекти. Матеріали доповідей міжнародної наукової конференції. – Глухів: РВВ ГДПУ, 2005. – С. 56 – 60.
5. Гримашевич Г. І. Словник назв одягу та взуття середньо- поліських і суміжних говірок / Г. І. Гримашевич. – Житомир : Північноукр. діалектол. центр Житомир. держ пед. ун-ту імені Івана Франка, 2002. – 184 с.

6. Дзензелівський Й. Арго Нововижівських кожухарів на Волині / Українське і слов'янське мовознавство. Збірник праць / Й. Дзензелівський. – Львів : Наук. т-во ім. Т. Г. Шевченка, 1996. – 520.
7. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / редкол. О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. – К. : Наукова думка, 1982 – 2012. – Т. 1 – 6.
8. Лисенко П. С. Словник поліських говорів / П. С. Лисенко. – К. : Наукова думка, 1974. – 260 с.
9. Матейко К. І. Український народний одяг: Етнографічний словник / К. І. Матейко. – К. : Наук. думка, 1996. – 195 с.
10. Москаленко А. А. Словник діалектизмів українських говірок Одеської області / А. А. Москаленко. – Одеса, 1958. – 78 с.
11. Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок / М. Й. Онишкевич. – К. : Наукова думка, 1984.– Ч. 1 : А – Н. – 495 с., Ч. 2 : О – Я. – 515 с.
12. Пиртей П. С. Короткий словник лемківських говірок / Упорядкування й підготовка до друку Є. Д. Турчин. – Івано-Франківськ : Сіверсія МВ, 2004. – 364.
13. Піташ Ю. О., Галас Б. К. Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області). – Ужгород, 2005. – 266.
14. Словник буковинських говірок / (за ред. Н. В. Гуйванюк). – Чернівці : Рута, 2005. – 688 с.
15. Словник українських говорів Одещини / За ред. І. О. Бондаря. – Одеса : ОНУ ім. І. І. Мечнікова, 2011. – 224 с.
16. Словник української мови. – Т. 1-11. – К. : Наукова думка, 1970 –1980.
17. Шило Г. Ф. Наддністрянський регіональний словник / Г. Ф. Шило. – Львів, 2008. – 288с.